

Σιμόν ντε Μποβουάρ

Το δεύτερο φύλο

μετάφραση
Τζένη Κωνσταντίνου

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Π Ρ Ω Τ Ο Β Ι Β Λ Ι Ο

Γεγονότα και μύθοι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
--------------------	----

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Πεπωμένο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι Τα δεδομένα της βιολογίας	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ Η ψυχαναλυτική άποψη	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ Η άποψη του ιστορικού υλισμού	90

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ιστορία

I	103
II	109
III	128
IV	146
V	174

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Μύθοι

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι	219
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ	295
I. Μοντερλάν ή το ψωμί της αηδίας.	295
II. Ντέιβιντ Χέρμπερτ Λόρενς ή η αλαζονεία του φαλλού	315
III. Ο Κλοντέλ και η δούλη του Κυρίου.	326
IV. Μπρετόν ή η ποίηση	338
V. Σταντάλ ή ο ονειροπόλος του αληθινού.	346
VI.	359
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ	364

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ	377
--	-----

ΔΕΥΤΕΡΟ ΒΙΒΛΙΟ

Η βιωμένη εμπειρία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	383
--------------------	-----

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Διάπλαση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ I. Παιδικά χρόνια	387
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II. Η νεαρή κοπέλα	459
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III. Η σεξουαλική μύηση	513
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV. Η λεσβία	556

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Κατάσταση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V. Η παντρεμένη	583
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI. Η μητέρα	686
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII. Η κοινωνική ζωή	743
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII. Πόρνες και εταίρες	777
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IX. Από την ωριμότητα στα γηρατειά	801
ΚΕΦΑΛΑΙΟ X. Κατάσταση και χαρακτήρας της γυναίκας	826

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Αποδείξεις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XI. Η ναρκισσευομένη	865
ΚΕΦΑΛΑΙΟ XII. Η ερωτευμένη	884
ΚΕΦΑΛΑΙΟ XIII. Η μυστικίστρια	917

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Προς την απελευθέρωση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XIV. Η ανεξάρτητη γυναίκα	929
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	971
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ	991

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δίσταζα πολύ καιρό να γράψω ένα βιβλίο για τη γυναίκα. Το θέμα ενοχλεί, ιδίως τις γυναίκες, και δεν είναι καινούργιο. Η φεμινιστική διαμάχη έγινε αιτία να χυθεί πολύ μελάνι, αλλά τώρα έχει σχεδόν τελειώσει, ας μην τη συζητάμε πια. Ωστόσο συζητιέται ακόμα. Και οι τεράστιες βλακειές που ειπώθηκαν τον τελευταίο αιώνα φαίνεται ότι δεν έλυσαν το πρόβλημα. Άλλωστε, υπάρχει πρόβλημα; Και ποιο είναι αυτό; Υπάρχουν ακόμη γυναίκες; Βέβαια η θεωρία του αιώνιου θηλυκού διατηρεί τους οπαδούς της, οι οποίοι ψιθυρίζουν «Ακόμα και στη Ρωσία, οι γυναίκες παραμένουν γυναίκες», αλλά κάποιοι άλλοι, καλά πληροφορημένοι –οι ίδιοι πολλές φορές–, αναστενάζουν: «Η γυναίκα χάνεται, η γυναίκα χάθηκε». Δεν ξέρουμε πια αν υπάρχουν ακόμα γυναίκες, αν πάντοτε θα υπάρχουν, αν πρέπει ή όχι να ευχόμαστε κάτι τέτοιο, ποια είναι η θέση τους στον κόσμο, ποια θέση θα έπρεπε να έχουν. «Πού είναι οι γυναίκες;» έθετε πρόσφατα το ερώτημα κάποιος περιοδικό*. Κατ' αρχάς, τι σημαίνει γυναίκα; «Tota mulier in utero: είναι μια μήτρα» λέει κάποιος. Οι γνώστες όμως, μιλώντας για ορισμένες, δηλώνουν: «Δεν είναι γυναίκες», κι ας έχουν μήτρα όπως οι άλλες. Όλοι παραδέχονται ότι το ανθρώπινο είδος περιλαμβάνει θηλυκά· σήμερα, όπως και παλιότερα, τα θηλυκά αποτελούν το ήμισυ της ανθρωπότητας, και παρ' όλα αυτά μας λένε ότι «η θηλυκότητα κινδυνεύει», μας παροτρύνουν «Να είστε γυναίκες, να παραμείνετε γυναίκες, να γίνετε γυναίκες». Επομένως, το κάθε θηλυκού γένους ανθρώπινο πλάσμα δεν είναι απαραίτητα γυναίκα. Για να είναι, πρέπει να αποτελεί κομμάτι αυτής της μυστηριώδους και απειλούμενης πραγματικότητας, δηλαδή της θηλυκότητας. Να είναι, άραγε, η θηλυκότητα κάτι που εκκρίνεται από τις ωοθήκες; Ή ένα ον που βρίσκεται καθηλωμένο στο βάθος κάποιου πλατωνικού ουρανού; Αρκεί ένα μεσοφόρι με φραμπαλάδες για να την κατεβάσει στη γη; Το μοντέλο δεν έχει ποτέ κατοχυρωθεί, παρότι μερικές γυναίκες προσπαθούν με ζήλο να το ενσαρκώσουν. Περιγράφεται συχνά με όρους

* Η κυκλοφορία του έχει πια σταματήσει. Λεγόταν *Franchise*.

ασαφείς και εκθαμβωτικούς που μοιάζουν δανεισμένοι από λεξιλόγιο μέντιουμ. Την εποχή του αγίου Θωμά η θηλυκότητα εμφανιζόταν ως μια ουσία τόσο σίγουρα καθορισμένη όσο και η υπνωτική ιδιότητα της παπαρούνας. Αλλά η εννοιοκρατία έχει χάσει έδαφος. Οι επιστήμες της βιολογίας και της κοινωνιολογίας δεν πιστεύουν πια ότι υπάρχουν αμετακίνητα καθορισμένες ιδέες που προσδιορίζουν δεδομένα χαρακτηριστικά γνώρισμα όπως αυτά της γυναίκας, του Εβραίου ή του Νέγρου· πιστεύουν ότι κάθε χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι δευτερογενής αντίδραση σε μια κατάσταση. Αν σήμερα η θηλυκότητα δεν υπάρχει πια, αυτό σημαίνει ότι δεν υπήρξε ποτέ. Μήπως εννοούν ότι η λέξη «γυναίκα» είναι άνευ περιεχομένου; Αυτό ισχυρίζονται σθεναρά οι οπαδοί του Διαφωτισμού, του Ορθολογισμού, του Νομιναλισμού. Από όλα τα ανθρώπινα πλάσματα, γυναίκες θα ήταν μόνο εκείνα που χαρακτηρίζει κανείς αυθαίρετα με τη λέξη «γυναίκα»· ειδικά οι Αμερικανίδες είναι έτοιμες να πιστέψουν ότι η γυναίκα δεν υπάρχει πια ως τέτοια. Αν κάποια οπισθοδρομική περνιέται ακόμη για γυναίκα, οι φίλες της τη συμβουλεύουν να κάνει ψυχανάλυση ώστε να απαλλαγεί από την έμμονη αυτή ιδέα. Όσο για το έργο *Modern Woman: a lost sex* [Μοντέρνα Γυναίκα: ένα χαμένο φύλο], το οποίο άλλωστε είναι ιδιαίτερα εξοργιστικό, η Ντόροθι Πάρκερ έγραψε: «Δεν μπορώ να κρίνω αμερόληπτα τα βιβλία που αντιμετωπίζουν τη γυναίκα ως τέτοια... Πιστεύω ότι όλοι, τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες, όποιο κι αν είμαστε, πρέπει να θεωρούμαστε ανθρώπινα όντα». Αλλά ο Νομιναλισμός είναι κάπως ανεπαρκές δόγμα· και οι αντιφεμινιστές μπορούν εύκολα να αποδείξουν ότι οι γυναίκες δεν είναι άντρες. Η γυναίκα είναι πέρα από κάθε αμφιβολία ανθρώπινο πλάσμα όπως και ο άντρας. Αλλά μια τέτοια δήλωση θεωρείται εντελώς αφηρημένη. Είναι γεγονός ότι κάθε συγκεκριμένο ανθρώπινο πλάσμα έχει πάντα τη δική του ξεχωριστή θέση. Σήμερα η άρνηση της έννοιας του αιώνιου θηλυκού, της νέγρικης ψυχής και της εβραϊκής ιδιοσυγκρασίας δεν σημαίνει ότι δεν δεχόμαστε την ύπαρξη των Εβραίων, των Νέγρων, των γυναικών· η άρνηση αυτή δεν αντιπροσωπεύει άμεσα για τους ενδιαφερομένους απελευθέρωση, αλλά ψεύτικη υπεκφυγή. Είναι σαφές ότι καμιά γυναίκα δεν μπορεί καλόπιστα να ισχυριστεί ότι τοποθετείται υπεράνω του φύλου της. Πριν από μερικά χρόνια μια γνωστή συγγραφέας απαγόρευσε να συμπεριληφθεί το πορτρέτο της σε μια σειρά φωτογραφιών που ήταν αφιερωμένες σε γυναίκες συγγραφείς. Ήθελε να κατατάσσεται ανάμεσα στους άντρες συγγραφείς, για να αποκτήσει όμως αυτό το προνόμιο χρησιμοποίησε την επιρροή του συζύγου της. Όσες

ισχυρίζονται ότι είναι άντρες απαιτούν να τυγχάνουν της ίδιας προσοχής και του ίδιου σεβασμού. Θυμάμαι επίσης κάποια νεαρή τροτσίστρια σε μια θυελλώδη πολιτική συγκέντρωση που, όρθια πάνω στην εξέδρα, ετοιμαζόταν να παίξει ξύλο παρά το ολοφάνερα εύθραυστο παρουσαστικό της. Δεν δεχόταν τη γυναικεία της αδυναμία, αλλά ήταν ο έρωτάς της για κάποιο μαχητικό ιδεολόγο που την έκανε να επιθυμεί την εξομίωση μαζί του. Η προκλητική συμπεριφορά των Αμερικανίδων αποδεικνύει ότι βασανίζονται από τη συναίσθηση της θηλυκότητάς τους. Και όντως, αρκεί να κάνεις μια βόλτα έχοντας τα μάτια σου ανοιχτά για να διαπιστώσεις ότι η ανθρωπότητα χωρίζεται σε δύο κατηγορίες ατόμων, των οποίων τα ρούχα, το πρόσωπο, το σώμα, το χαμόγελο, το βάδισμα, τα ενδιαφέροντα, οι ασχολίες διαφέρουν εμφανώς· δεν αποκλείεται οι διαφορές αυτές να είναι επιφανειακές, δεν αποκλείεται να είναι προορισμένες να εξαφανιστούν. Το σίγουρο είναι ότι για την ώρα υπάρχουν και είναι, μάλιστα, ολοφάνερες.

Αν το γεγονός ότι λειτουργεί ως θηλυκό δεν αρκεί για να καθορίσει τη γυναίκα, αν επίσης απορρίπτουμε την ερμηνεία του «αιώνιου θηλυκού» και αν παρ' όλα αυτά δεχόμαστε, έστω και προσωρινά, την ύπαρξη γυναικών στη Γη, τότε δεν έχουμε παρά να θέσουμε το ερώτημα: Τι είναι η γυναίκα;

Τα ίδια τα δεδομένα και τα ερωτήματα του ζητήματος μου υπαγορεύουν αμέσως μια πρώτη απάντηση. Έχει σημασία ότι το ζήτημα το θέτω εγώ. Ένας άντρας δεν θα σκεφτόταν να γράψει βιβλίο για την ξεχωριστή θέση που κατέχουν οι αρσενικοί στην ανθρωπότητα*. Αν θέλω να αυτοπροσδιοριστώ, είμαι κατ' αρχάς υποχρεωμένη να δηλώσω: «Είμαι γυναίκα». Αυτή η αλήθεια συνιστά τη βάση στην οποία πρέπει να στηριχτούν όλοι οι άλλοι ισχυρισμοί. Ο άντρας δεν συμπεριφέρεται ποτέ ως άτομο ενός ορισμένου φύλου, εννοείται ότι είναι άντρας. Οι όροι αρσενικό και θηλυκό δεν εμφανίζονται ως συμμετρικοί, παρά μόνο τυπικά, στα μητρώα των δήμων και τη δήλωση της ταυτότητας. Η σχέση των δύο φύλων δεν είναι σχέση δύο ηλεκτρισμών, δύο πόλων. Ο άντρας αντιπροσωπεύει συγχρόνως το θετικό και το ουδέτερο, σε σημείο που η λέξη «homme» χρησιμοποιείται στη γαλλική γλώσσα τόσο με την έννοια του «άντρα» όσο και του «ανθρώπου», εφόσον η ιδιαίτε-

* Η αναφορά του Κίνσεϊ, για παράδειγμα, περιορίζεται στον καθορισμό των σεξουαλικών χαρακτηριστικών του Αμερικανού, πράγμα τελείως διαφορετικό.

ρη σημασία της λέξης «vir» έχει αφομοιωθεί από τη γενικότερη σημασία της λέξης «homo». Η γυναίκα εμφανίζεται ως το αρνητικό, με αποτέλεσμα κάθε καθορισμός να της αποδίδεται ως περιορισμός, χωρίς ίχνος αμοιβαιότητας. Μερικές φορές σε διάφορες θεωρητικές συζητήσεις, έχω ενοχληθεί ακούγοντας τους άντρες να μου λένε «Αυτό το πιστεύετε επειδή είστε γυναίκα», ήξερα όμως ότι ο μόνος τρόπος για να αμυνθώ ήταν να απαντήσω «Το πιστεύω επειδή είναι αλήθεια», βάζοντας έτσι στην άκρη την υποκειμενικότητά μου. Ήταν αδιανόητο να ανταπαντήσω «Και εσείς πιστεύετε το αντίθετο επειδή είστε άντρας», γιατί εννοείται ότι να είσαι άντρας δεν αποτελεί μοναδικότητα. Ο άντρας, όντας τέτοιος, βρίσκεται εν δικαίω, αυτή που βρίσκεται εν αδίκω είναι η γυναίκα. Στην πράξη, όπως ακριβώς για τους αρχαίους υπήρχε η απόλυτη κατακόρυφος σε σχέση με την οποία καθοριζόταν η πλάγια γραμμή, έτσι υπάρχει και ένας απόλυτος ανθρώπινος τύπος που είναι ο αντρικός. Η γυναίκα έχει ωθηθές και μια μήτρα, αυτές είναι οι μοναδικές ιδιότητες που τη φυλακίζουν στην υποκειμενικότητά της. Λέγεται, και μάλιστα με μεγάλη ευκολία, ότι η γυναίκα σκέφτεται με τους αδένες της. Ο άντρας ξεχνάει εντελώς ότι και η δική του ανατομία περιλαμβάνει αδένες, όπως οι όρχεις, που επίσης εκκρίνουν ορμόνες. Αντιλαμβάνεται το σώμα του ως μια άμεση και φυσιολογική σχέση με τον κόσμο, τον οποίο πιστεύει ότι προσεγγίζει αντικειμενικά, ενώ θεωρεί το γυναικείο κορμί βεβαρημένο από όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που το καθιστούν ιδιαίτερο, ένα εμπόδιο, μια φυλακή. «Η γυναίκα είναι γυναίκα εξαιτίας μιας κάποιας έλλειψης ιδιοτήτων» έλεγε ο Αριστοτέλης. «Πρέπει να αντιμετωπίζουμε τον γυναικείο χαρακτήρα ως εκ φύσεως ελαττωματικό». Και ο άγιος Θωμάς έρχεται να τον συμπληρώσει δηλώνοντας ότι η γυναίκα είναι ένας «ατελής άντρας», ένα «τυχαίο» ανθρώπινο πλάσμα. Κάτι που συμβολίζεται και στην ιστορία της Γένεσης, όπου η Εύα εμφανίζεται, κατά τα λεγόμενα του Μποσιέ, να δημιουργείται από ένα «παραπανίσιο οστό» του Αδάμ. Η ανθρωπότητα είναι γένους αρσενικού, και ο άντρας καθορίζει τη γυναίκα όχι καθαυτή, αλλά σε σχέση με τον ίδιο. Η γυναίκα δεν θεωρείται αυτόνομο ον. «Η γυναίκα, το σχετικό ον...» γράφει ο Μισελέ. Κατά τον ίδιο τρόπο ο Ζιλιέν Μπεντά, στο έργο του *Rapport d'Uriel* [Αναφορά του Ουριέλ], δηλώνει μετά βεβαιότητας ότι «Το σώμα του άντρα έχει νόημα από μόνο του, ανεξάρτητα από το σώμα της γυναίκας, το οποίο, αν δεν το δούμε σε συνάρτηση με το αρσενικό, μοιάζει να στερείται νοήματος... Ο άντρας νοείται χωρίς τη γυναίκα. Η γυναίκα δεν νοείται χωρίς τον

άντρα». Και δεν είναι τίποτα περισσότερο από αυτό που αποφασίζει για λογαριασμό της ο άντρας, οπότε την αποκαλούν «το φύλο» εννοώντας ότι ουσιαστικά εμφανίζεται στο αρσενικό ως καθαρά φυλετικό ον. Για τον άντρα η γυναίκα είναι φύλο, συνεπώς αυτή είναι και η απόλυτη υπόστασή της. Η γυναίκα καθορίζεται και διαφοροποιείται σε σχέση με τον άντρα, και όχι ο άντρας σε σχέση με αυτήν· είναι το επουσιώδες σε αντιπαράθεση με το ουσιώδες. Ο άντρας είναι το υποκειμένο, το απόλυτο· η γυναίκα είναι το Άλλο*.

Η κατηγορία του Άλλου είναι τόσο πρωταρχική όσο και η ίδια η συνείδηση. Στις πλέον πρωτόγονες κοινωνίες, στις πλέον αρχαίες μυθολογίες, η δυαδικότητα του αυτού και του άλλου είναι πάντα παρούσα. Στην αρχή ο διαχωρισμός αυτός δεν υπόκειται στο πνεύμα της διάκρισης των φύλων, δεν εξαρτάται από κανένα εμπειρικό δεδομένο. Αυτό το συμπέρασμα βγαίνει, μεταξύ άλλων, από τις εργασίες του Γκρανέ για την κινέζικη σκέψη, καθώς κι εκείνες του Ντιμεζίλ για την Ινδία και τη Ρώμη. Στα ζευγάρια Βαρούνα – Μίτρα, Ουρανός – Δίας, Ήλιος – Σελήνη, Ημέρα – Νύχτα, αρχικά δεν ενέχεται κανένα θηλυκό στοιχείο,

* Η αντίληψη αυτή εκφράστηκε στην πιο σαφή μορφή της από τον Ε. Λέβινας [Εμμανουήλ Δεβινάς] στο δοκίμιο του *Le Temps et l'Autre* [Ο χρόνος και το Άλλο]. Τη διατυπώνει ως εξής: «Υπάρχει άραγε μια κατάσταση όπου η ετερότητα εκδηλώνεται από ένα ον ως θετικό χαρακτηριστικό, ως ουσία; Ποια είναι εκείνη η ετερότητα που απλούστατα δεν ενέχεται στην αντιπαράθεση δύο ειδών του ίδιου γένους; Πιστεύω ότι το αντίθετο που είναι απόλυτα αντίθετο, του οποίου η αντίθεση δεν επηρεάζεται καθόλου από τη σχέση που μπορεί να δημιουργηθεί μεταξύ αυτού και του αντιστοίχου του, η αντίθεση εκείνη που επιτρέπει στον όρο να παραμείνει απολύτως διάφορος είναι το θηλυκό. Το φύλο δεν είναι μια οποιαδήποτε ιδιαίτερη διαφορά... Ούτε η διαφορά των φύλων είναι αντίφαση... Ούτε η δυαδικότητα επίσης δύο συμπληρωματικών όρων, γιατί δύο συμπληρωματικοί όροι προϋποθέτουν ένα προγενέστερο σύνολο... Η ετερότητα πραγματώνεται στο θηλυκό. Όρος της ίδιας τάξης με τη συνείδηση, διαφορετικής όμως έννοιας».

Υποθέτω ότι ο κύριος Δεβινάς δεν ξεχνά πως η γυναίκα είναι επίσης συνείδηση για τον εαυτό της. Αλλά προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι υιοθετεί σκοπίμως μια αντρική άποψη, χωρίς να επισημαίνει την αμοιβαιότητα μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου. Γράφοντας ότι η γυναίκα αποτελεί μυστήριο, υπονοεί ότι αποτελεί μυστήριο για τον άντρα. Με αποτέλεσμα η περιγραφή αυτή, η οποία διατείνεται ότι είναι αντικειμενική, να μην είναι στην πραγματικότητα παρά επιβεβαίωση του αντρικού προνομίου.

όπως και στην αντίθεση μεταξύ καλού και κακού, των αρχών αίσιο και δυσοίωνο, της Δεξιάς και της Αριστεράς, του Θεού και του Διαβόλου. Η ετερότητα αποτελεί βασική κατηγορία της ανθρωπίνης σκέψης. Κανένα σύνολο δεν προσδιορίζεται ποτέ ως ένα χωρίς να θέσει αμέσως απέναντί του το Άλλο. Αρκεί να βρεθούν τυχαία μαζί στο ίδιο κουπέ κάποιου τρένου τρεις ταξιδιώτες, και όλοι οι υπόλοιποι ταξιδιώτες μετατρέπονται σε αορίστως εχθρικούς «άλλους». Για τον κάτοικο ενός χωριού, όλοι όσοι δεν ανήκουν στο χωριό του είναι ύποπτοι «άλλοι»: για κάποιον που έχει γεννηθεί σε μια χώρα, οι κάτοικοι των χωρών που δεν είναι η πατρίδα του φαντάζουν ως «ξένοι»: οι Εβραίοι είναι οι «άλλοι» για τον αντισημίτη, οι μαύροι για τους ρατσιστές Αμερικανούς, οι ιθαγενείς για τους αποίκους, οι προλετάριοι για τις εύπορες τάξεις. Ο Λεβί-Στρος, στο τέλος μιας σε βάθος μελέτης των διαφόρων μορφών των πρωτόγονων κοινωνιών, κατέληξε στο συμπέρασμα: «Η μετάβαση από την κατάσταση της φύσης στην κατάσταση του πολιτισμού καθορίζεται από την ικανότητα του ανθρώπου να παρατηρεί τις βιολογικές σχέσεις με τη μορφή αντίθετων συστημάτων: η δυαδικότητα, η εναλλαγή, η αντίθεση και η συμμετρία, είτε παρουσιάζονται με καθορισμένες είτε με ασαφείς μορφές, δεν αποτελούν τόσο φαινόμενα προς εξήγηση όσο θεμελιώδη και άμεσα δεδομένα της κοινωνικής πραγματικότητας*». Τα φαινόμενα αυτά, αν η ανθρωπίνη πραγματικότητα ήταν αποκλειστικά ένα *mitsein*¹ βασισμένο στην αλληλεγγύη και τη φιλία, δεν θα μπορούσαν να γίνουν κατανοητά. Αντίθετα τα πράγματα ξεκαθαρίζουν, σύμφωνα με τον Χέγκελ, αν μέσα στην ίδια τη συνείδηση ανακαλύψουμε μια στοιχειώδη εχθρότητα προς κάθε άλλη συνείδηση. Η συμπεριφορά του υποκειμένου δεν είναι άλλη από την εναντίωση· έχει την αξίωση να επιβληθεί ως ουσιώδες και να καταστήσει το άλλο επουσιώδες, αντικείμενο.

Μόνο που η άλλη συνείδηση, το άλλο εγώ, του αντιπαραθέτει ανάλογη αξίωση. Όταν ο καταγόμενος από κάποια χώρα ταξιδεύει, διαπιστώνει σκανδαλισμένος ότι στις γειτονικές χώρες υπάρχουν ντόπιοι που τον αντιμετωπίζουν ως ξένο· μεταξύ χωριών, φατριών, εθνών, τά-

* Βλέπε Λεβί-Στρος, *Les Structures élémentaire de la parenté* [Στοιχειώδεις δομές της συγγένειας]. Ευχαριστώ τον κύριο Λεβί-Στρος που είχε την καλοσύνη να μου παραχωρήσει τα δοκίμια της μελέτης του, τα οποία χρησιμοποίησα σε μεγάλο βαθμό, μεταξύ άλλων, στο δεύτερο μέρος του έργου, σελ. 94-114.

ξεων γίνονται πόλεμοι, τελετουργίες, αγοραπωλησίες, συνθήκες, συγκρούσεις που αφαιρούν από την έννοια του Άλλου την απολυτότητά της και αποκαλύπτουν τη σχετικότητα της· άτομα και ομάδες αναγκάζονται, θέλοντας και μη, να παραδεχτούν την αμοιβαιότητα των σχέσεών τους. Πώς είναι, λοιπόν, δυνατόν να μην έχει καθιερωθεί αυτή η αμοιβαιότητα μεταξύ των φύλων, να μην έχει αναγνωριστεί ως ουσιώδης παρά ο ένας μόνο από τους δύο όρους απορρίπτοντας κάθε σχετικότητα με τον αντίστοιχό του, αλλά προσδιορίζοντάς τον ως καθαρή ετερότητα; Γιατί οι γυναίκες δεν αμφισβητούν την αντρική κυριαρχία; Κανένα υποκείμενο δεν συμπεριφέρεται πρόθυμα και αυθόρμητα ως επουσιώδες. Δεν είναι το Άλλο που, προσδιορίζοντας τον εαυτό του ως Άλλο, προσδιορίζει και το ένα. Συμπεριφέρθηκε ως Άλλο, επειδή το ένα συμπεριφέρθηκε ως ένα. Για να αποφύγει όμως το Άλλο τη μετατροπή του σε ένα, πρέπει να συμμορφωθεί με την ανοίκεια αυτή άποψη. Άραγε, από πού να προέρχεται αυτή η υποταγή στην περίπτωση της γυναίκας;

Υπάρχουν άλλες περιπτώσεις όπου, μεγαλύτερο ή μικρότερο χρονικό διάστημα, κάποια κατηγορία κατάφερε να εξουσιάσει απόλυτα μια άλλη. Πολλές φορές το προνόμιο αυτό παρέχεται από την αριθμητική ανισότητα. Η πλειονότητα είτε επιβάλλει τους κανόνες της στη μειονότητα είτε την καταδιώκει. Οι γυναίκες όμως δεν είναι μειονότητα όπως οι μαύροι της Αμερικής ή οι Εβραίοι, στη γη υπάρχουν τόσες γυναίκες όσοι και άντρες. Πολλές φορές πάλι οι δύο ομάδες στην αρχή υπήρξαν ανεξάρτητες. Κάποτε, ή αγνοούσε η μια την άλλη ή παραδεχόταν η μια την αυτονομία της άλλης. Η υποταγή της πιο αδύναμης στην πιο ισχυρή είναι αποτέλεσμα κάποιου ιστορικού γεγονότος: η εβραϊκή διασπορά, η δουλεία στην Αμερική και οι αποικιακές κατακτήσεις είναι σχετικά ιστορικά γεγονότα. Στις περιπτώσεις αυτές, για όσους υπέστησαν την καταπίεση υπήρξε ένα πριν. Έχουν κοινό παρελθόν, παράδοση, μερικές φορές θρησκεία, κουλτούρα. Με αυτή την έννοια η πλέον βάσιμη συσχέτιση γυναικών και προλεταριάτου είναι εκείνη του Μπέμπελ: ούτε οι προλετάριοι αποτελούν μειονότητα και ούτε αποτέλεσαν ποτέ ξεχωριστή κοινότητα. Ωστόσο, ελλείψει του μοναδικού ιστορικού γεγονότος, η ύπαρξή τους ως τάξης εξηγείται από την ιστορική εξέλιξη η οποία αιτιολογεί επίσης και την κατανομή αυτών των ατόμων στην τάξη αυτή. Οι προλετάριοι δεν υπήρχαν πάντα, αλλά οι γυναίκες υπήρχαν. Είναι γυναίκες από τη φυσιολογική τους δομή. Όσο πίσω στην ιστορία και αν ανατρέξουμε, θα δούμε ότι ήταν πάντα

υποταγμένες στους άντρες. Η εξάρτησή τους δεν είναι αποτέλεσμα ιστορικού γεγονότος ή εξέλιξης, δεν είναι κάτι που απλώς συνέβη. Η ετερότητα εμφανίζεται στην περίπτωση αυτή ως κάτι απόλυτο, επειδή ξεφεύγει εν μέρει από τον συμπτωματικό χαρακτήρα του ιστορικού γεγονότος. Μια κατάσταση που δημιουργήθηκε με την πάροδο του χρόνου μπορεί να ανατραπεί σε κάποια άλλη χρονική στιγμή, αυτό το απέδειξαν, μεταξύ άλλων, οι μαύροι της Αϊτής. Αντίθετα, φαίνεται ότι μια φυσική κατάσταση αψηφά την αλλαγή. Η αλήθεια είναι ότι όπως η ιστορική πραγματικότητα έτσι και η φύση δεν είναι ένα αμετάβλητο δεδομένο. Αν η γυναίκα εμφανίζεται ως κάτι επουσιώδες που δεν επιστρέφει ποτέ στο ουσιώδες, σημαίνει ότι δεν προκαλεί η ίδια την επιστροφή αυτή. Οι προλετάριοι λένε «εμείς». Οι μαύροι επίσης. Συμπεριφερόμενοι ως υποκείμενα, μετατρέπουν σε «άλλους» τους αστούς, τους λευκούς. Οι γυναίκες δεν λένε ποτέ «εμείς» – παρά μόνο σε ορισμένα συνέδρια που παραμένουν θεωρητικές εκδηλώσεις. Οι άντρες λένε οι «γυναίκες», και εκείνες με τη σειρά τους χρησιμοποιούν τη λέξη αυτή για να προσδιοριστούν, δεν συμπεριφέρονται όμως αυθεντικά ως υποκείμενα. Οι προλετάριοι επαναστάτησαν στη Ρωσία, οι μαύροι στην Αϊτή, οι Ινδοκινέζοι πολεμούν στην Ινδοκίνα. Η δράση των γυναικών δεν ήταν ποτέ τίποτα παραπάνω από μια συμβολική διασάλευση της τάξης· δεν κέρδισαν παρά μόνο αυτά που οι άντρες θέλησαν να τους παραχωρήσουν· δεν κατέκτησαν τίποτα, απλώς πήραν*. Κάτι που οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες δεν διαθέτουν τα συγκεκριμένα μέσα για να σχηματίσουν ενότητα που θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί. Δεν έχουν δικό τους παρελθόν, ιστορία, θρησκεία, και δεν είναι αλληλέγγυες όπως οι προλετάριοι στα θέματα της εργασίας και των συμπεριρόντων τους. Δεν υπάρχει καν μεταξύ τους εκείνος ο συγχρωτισμός στον ίδιο χώρο ο οποίος μετατρέπει σε κοινότητα τους μαύρους της Αμερικής, τους Εβραίους των γκέτο, τους εργάτες του Σεν-Ντενί ή των εργοστασίων της Ρενό. Ζουν διασκορπισμένες ανάμεσα στους άντρες, συνδεόμενες με δεσμούς χάρη στην κατοικία, την εργασία, τα οικονομικά συμφέροντα, την κοινωνική κατάσταση με ορισμένους άντρες –πατέρα ή σύζυγο– πολύ στενότερα απ' ό,τι με τις άλλες γυναίκες. Οι αστές είναι αλληλέγγυες με τις υπόλοιπες αστές, και όχι με τις γυναίκες του προλεταριάτου· οι λευκές με τους λευκούς άντρες, και όχι με τις

* Βλέπε δεύτερο μέρος, § 5.

μαύρες γυναίκες. Το προλεταριάτο μπορεί να βάλει σκοπό να σφάζει την άρχουσα τάξη· ένας φανατικός Εβραίος ή μαύρος μπορεί να ονειρευτεί να κλέψει το μυστικό της ατομικής βόμβας και να φτιάξει μια ανθρωπότητα εξ ολοκλήρου εβραϊκή ή εξ ολοκλήρου μαύρη. Η γυναίκα ούτε στον ύπνο της δεν μπορεί να εξολοθρεύσει τους άντρες. Ο δεσμός που την ενώνει με τους καταπιεστές της δεν μπορεί να συγκριθεί με κανέναν άλλο. Στην πραγματικότητα ο διαχωρισμός των φύλων είναι βιολογικό δεδομένο και όχι περιστατικό της ανθρώπινης ιστορίας. Η αντιπαράθεση των δύο φύλων δημιουργήθηκε στους κόλπους ενός *mitsein* που δεν κατάφερε να διασπάσει. Το ζευγάρι είναι θεμελιώδης ενότητα, τα δυο μισά της οποίας είναι αδιάσπαστα. Ο κοινωνικός διαχωρισμός βάσει του φύλου είναι ανέφικτος. Και αυτό χαρακτηρίζει θεμελιακά τη γυναίκα: είναι το Άλλο στην καρδιά ενός συνόλου του οποίου τα δύο συστατικά στοιχεία είναι απαραίτητα το ένα για το άλλο.

Θα μπορούσαμε να φανταστούμε ότι η αμοιβαιότητα αυτή θα διευκόλυνε την απελευθέρωσή της. Όταν ο Ηρακλής γνέθει το μαλλί καθισμένος στα πόδια της Ομφάλης, ο πόθος του τον υποδουλώνει. Γιατί όμως η Ομφάλη δεν κατάφερε να αποκτήσει παντοτινή εξουσία; Η Μήδεια, για να εκδικηθεί τον Ιάσωνα, σκοτώνει τα παιδιά της. Ο άγριος αυτός μύθος αφήνει να εννοηθεί ότι η γυναίκα θα μπορούσε να αντλήσει τρομερή επιρροή από τα δεσμά που τη συνδέουν με το παιδί. Ο Αριστοφάνης, με πολύ διασκεδαστικό τρόπο, επινόησε στη Λυσιστράτη μια συνάθροιση γυναικών που προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν από κοινού και για κοινωνικούς σκοπούς την ανάγκη που τις έχουν οι άντρες, αλλά δεν πρόκειται παρά για κωμωδία. Ο θρύλος που θέλει τις απαχθείσες Σαβίνες να αντιπαραθέτουν στους απαγωγείς τους επίμονη στειρότητα διηγείται, επίσης, ότι οι άντρες χτυπώντας τες με δερμάτινα λουριά κατάφεραν ως διά μαγείας να κάμψουν την αντίστασή τους. Η βιολογική ανάγκη –η σεξουαλική επιθυμία και η επιθυμία της αναπαραγωγής–, που κάνει τον άντρα να εξαρτάται από τη γυναίκα, δεν είχε ως αποτέλεσμα την κοινωνική χειραφέτησή της. Ο αφέντης και ο δούλος συνδέονται επίσης με αμοιβαία οικονομική ανάγκη που δεν απελευθερώνει τον δούλο. Στη σχέση αφέντη – δούλου, ο αφέντης δεν εκφράζει την ανάγκη του για τον άλλο, έχει την εξουσία να ικανοποιήσει την ανάγκη αυτή και δεν τη βάζει σε διαμεσολάβηση. Αντίθετα ο δούλος, εξαιτίας της εξάρτησης, της ελπίδας ή του φόβου του, εσωτερικεύει την ανάγκη του για τον αφέντη. Η επιτακτικότητα

της ανάγκης, ακόμα κι αν είναι ίδια και στους δυο, μετράει πάντα υπέρ του καταπιεστή και εναντίον του καταπιεσμένου. Έτσι εξηγείται, για παράδειγμα, το γεγονός ότι η απελευθέρωση της εργατικής τάξης ήταν τόσο αργή. Άρα η γυναίκα ανέκαθεν υπήρξε, αν όχι σκλάβος του άντρα, τουλάχιστον υποτελής του. Τα δύο φύλα δεν μοιράστηκαν ποτέ ισότιμα τον κόσμο. Ακόμα και σήμερα, παρότι η κατάστασή της διαρκώς βελτιώνεται, η γυναίκα βρίσκεται σε εξαιρετικά μειονεκτική θέση. Σε καμιά σχεδόν χώρα η νομική της υπόσταση δεν είναι όμοια με του άντρα, και πολλές φορές την αδικεί σοβαρά. Ακόμα και όταν τα δικαιώματά της αναγνωρίζονται στη θεωρία, η πολύχρονη συνήθεια εμποδίζει τη σαφή έκφρασή τους στα ήθη. Από οικονομική πλευρά οι άντρες και οι γυναίκες αποτελούν σχεδόν δύο κάστες. Ακόμα και στις ίδιες ακριβώς συνθήκες, οι πρώτοι κατέχουν πιο προνομιακές θέσεις, παίρνουν υψηλότερους μισθούς και έχουν περισσότερες πιθανότητες από τις νεοφερμένες ανταγωνίστριές τους να πετύχουν. Στη βιομηχανία, την πολιτική και αλλού κατέχουν πολύ μεγαλύτερο αριθμό θέσεων εργασίας και μονοπωλούν τα σημαντικότερα αξιώματα. Εκτός από τις συγκεκριμένες εξουσίες που έχουν στα χέρια τους, περιβάλλονται και από κύρος την παράδοση του οποίου διατηρεί η όλη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Το παρόν περικλείει το παρελθόν, και όλη η ιστορία του παρελθόντος έχει γραφτεί από άντρες. Τη στιγμή που οι γυναίκες αρχίζουν να συμμετέχουν στη διαμόρφωση του κόσμου, αυτός ο κόσμος ανήκει ακόμη στους άντρες: εκείνοι δεν έχουν απολύτως καμιά αμφιβολία για αυτό, κι εκείνες ελάχιστες. Αν οι γυναίκες δεν δέχονταν να είναι το Άλλο, δεν δέχονταν να συνεργαστούν με τον άντρα, θα έπρεπε να παραιτηθούν από όλα τα προνόμια που μπορεί να τους προσφέρει η συμμαχία με την ανώτερη κάστα. Ο άντρας-κυρίαρχος θα προσπατέψει υλικά τη γυναίκα-υποτελή και θα αναλάβει την υποχρέωση να δικαιώσει την ύπαρξή της. Ταυτόχρονα με το οικονομικό ρίσκο, η γυναίκα αποφεύγει και το μεταφυσικό ρίσκο μιας ελευθερίας της οποίας πρέπει να επινοήσει τους στόχους δίχως καμιά αρωγή. Πράγματι, μαζί με την απαίτηση κάθε ατόμου να επιβεβαιωθεί ως υποκείμενο, απαίτηση απόλυτα ηθική, υπάρχει επίσης μέσα του και ο πειρασμός να αποφύγει ηθελημένα την ελευθερία του και να καταστεί πράγμα· δρόμος με δυσοίωνες προοπτικές γιατί, καθώς μετατρέπεται σε άτομο παθητικό, ψυχασθενικό, χαμένο, γίνεται λεία ξένων θελήσεων, εφόσον αποκόπτεται από την υπερβατικότητά του και στερείται κάθε αξίας. Είναι όμως εύκολος δρόμος: αποφεύγεται έτσι η αγωνία και η ένταση της

πραγματικής ζωής. Ο άντρας που ορίζει τη γυναίκα ως το Άλλο θα βρει στο πρόσωπό της έναν πιστό συνεργό. Συνεπώς η γυναίκα δεν διεκδικεί τον προσδιορισμό της ως υποκείμενο γιατί δεν διαθέτει τα συγκεκριμένα μέσα, γιατί αισθάνεται ότι τα δεσμά που τη συνδέουν με τον άντρα είναι απαραίτητα, ασχέτως αμοιβαιότητας, και γιατί πολλές φορές ικανοποιείται παίζοντας τον ρόλο του Άλλου.

Τίθεται όμως αμέσως το ερώτημα: Πώς άρχισε όλη αυτή η ιστορία; Αντιλαμβανόμαστε ότι η δυαδικότητα των φύλων, όπως κάθε δυαδικότητα, γίνεται αφορμή σύγκρουσης. Αντιλαμβανόμαστε ότι, αν ο ένας από τους δυο κατάφερε να επιβάλλει την ανωτερότητά του, η ανωτερότητα αυτή έπρεπε να καθιερωθεί ως απόλυτη. Μένει να εξηγήσουμε το γεγονός ότι αυτός που αρχικά κέρδισε ήταν ο άντρας. Οι γυναίκες θα μπορούσαν, απ' ό,τι φαίνεται, να είχαν κερδίσει τη νίκη, ή αυτή η σύγκρουση να μην είχε καταλήξει πουθενά. Πώς γίνεται ο κόσμος να ανήκε πάντα στους άντρες, και μόνο σήμερα να αρχίζουν κάπως να αλλάζουν τα πράγματα; Είναι άραγε καλή αυτή η αλλαγή; Θα έχει ή όχι ως αποτέλεσμα την ισότιμη κατανομή του κόσμου μεταξύ αντρών και γυναικών;

Τα ερωτήματα αυτά δεν είναι καινούργια. Έχουν ήδη δοθεί ένα σωρό απαντήσεις, αλλά το γεγονός ακριβώς ότι η γυναίκα είναι το Άλλο αμφισβητεί όλους τους έως τώρα ισχυρισμούς των αντρών, τους οποίους προφανώς υπαγόρευσε το συμφέρον. «Οτιδήποτε έχει γραφτεί από τους άντρες για τις γυναίκες πρέπει να είναι ύποπτο, αφού είναι συγχρόνως δικαστές και διάδικοι» είπε τον 17ο αιώνα ο Πουλέν ντε λα Μπαρ, ένας ελάχιστος γνωστός φεμινιστής. Παντού και πάντα οι άντρες επιδείκνυαν την ικανοποίηση που νιώθουν ως βασιλείς της πλάσης. «Ευλογημένος ο Θεός, ο Κύριός μας και Κύριος των πάντων, που δεν με έκανε γυναίκα» λένε οι Εβραίοι στις πρωινές προσευχές τους, ενώ οι γυναίκες τους μουρμουρίζουν στωικά «Ευλογημένος ο Κύριος, που με έπλασε κατά τη βούλησή του». Ανάμεσα στα καλά για τα οποία ο Πλάτωνας ευχαριστούσε τους θεούς, το πρώτο ήταν που τον δημιούργησαν ελεύθερο και όχι σκλάβο και, το δεύτερο, που τον έκαναν άντρα και όχι γυναίκα. Οι άντρες όμως δεν θα μπορούσαν να απολαύσουν στο έπακρο το προνόμιο αυτό, αν δεν το θεωρούσαν θεμελιωμένο στο απόλυτο και την αιωνιότητα. Προσπάθησαν να μετατρέψουν την υπεροχή τους σε δικαίωμα. «Εφόσον εκείνοι που έφτιαξαν και συγκέντρωσαν τους νόμους ήταν άντρες, ευνόησαν το φύλο τους, και οι νομοδιδάσκαλοι μετέτρεψαν τους νόμους σε αρχές» συνεχίζει ο Πουλέν ντε λα Μπαρ. Νομοθέτες, ιερείς, φιλόσοφοι, συγγραφείς, επιστήμονες προσπάθη-

σαν μετά μανίας να αποδείξουν ότι η υποτέλεια της γυναίκας ήταν επιθυμητή από τον ουρανό και ωφέλιμη για τη γη. Οι θρησκείες που φτιάχτηκαν από τους άντρες καθρεφτίζουν αυτή την επιθυμία για κυριαρχία. Άντλησαν τα όπλα τους από τους μύθους της Εύας, της Πανδώρας. Όπως μπορέσαμε να αντιληφθούμε από τις φράσεις του Αριστοτέλη και του αγίου Θωμά που αναφέραμε, έθεσαν τη φιλοσοφία και τη θεολογία στην υπηρεσία τους. Από την αρχαιότητα ακόμα σατιρικοί και ηθικολόγοι αρέσκονταν να απεικονίζουν τις γυναικείες αδυναμίες. Είναι γνωστές οι σκληρές κατηγορίες που εκτοξεύτηκαν εναντίον τους σε όλη τη γαλλική λογοτεχνία· ο Μοντερλάν συνεχίζει την παράδοση του Ζαν ντε Μενγκ, όχι όμως τόσο εμπνευσμένα. Η εχθρότητα αυτή μερικώς φορές μοιάζει καλά θεμελιωμένη, αλλά πολλές φορές είναι εντελώς αυθαίρετη. Στην πραγματικότητα κρύβει την επιθυμία μιας αδέξια ή επιδέξια συγκαλυμμένης αυτοδικαιολόγησης. «Είναι πιο εύκολο να κατηγορήσεις ένα φύλο, παρά να συγχωρήσεις το άλλο» λέει ο Μοντέν. Σε ορισμένες περιπτώσεις η διαδικασία είναι προφανής. Κάνει τρομερή εντύπωση, για παράδειγμα, το γεγονός ότι ο Ρωμαϊκός Κώδικας προκειμένου να περιορίσει τα δικαιώματα της γυναίκας επικαλείται την «ηλιθιότητα, την αδυναμία του φύλου» τη στιγμή ακριβώς που, εξαιτίας της αποδυναμωσης της οικογένειας, η γυναίκα γίνεται επικίνδυνη για τους αρσενικούς κληρονόμους. Κάνει τρομερή εντύπωση το γεγονός ότι τον 16ο αιώνα, για να κρατήσουν την παντρεμένη γυναίκα υπό κηδεμονία, επικαλούνται την αυθεντία του αγίου Αυγουστίνου δηλώνοντας ότι «η γυναίκα είναι αδύναμη και ασταθές ανθρώπινο πλάσμα», ενώ η ανύπαντρη γυναίκα θεωρείται ικανή να διαχειρίζεται την περιουσία της. Ο Μοντέν αντελήφθη πολύ καλά πόσο αυθαίρετη και άδικη ήταν η μοίρα της γυναίκας: «Οι γυναίκες έχουν απόλυτο δίκιο όταν απορρίπτουν τους νόμους που επικράτησαν στον κόσμο, εφόσον τους έφτιαξαν οι άντρες χωρίς να τις λάβουν υπόψη τους. Πολύ φυσικό, λοιπόν, να υπάρχουν μεταξύ μας ίντριγκες και διαμάχες». Δεν φτάνει όμως στο σημείο να μετατραπεί σε υπέρμαχό τους. Μόνο τον 18ο αιώνα πλέον ορισμένοι βαθιά δημοκρατικοί άντρες αντιμετωπίζουν το θέμα με αντικειμενικότητα. Ο Ντιντερό, μεταξύ άλλων, προσπαθεί να αποδείξει ότι η γυναίκα είναι ανθρώπινο πλάσμα όπως ο άνδρας. Λίγο αργότερα ο Στιούαρτ Μιλ την υπερασπίζεται με πάθος. Αλλά οι φιλόσοφοι έδειξαν ασυνήθιστη αμεροληψία. Τον 19ο αιώνα η διαμάχη του φεμινισμού μετατρέπεται ξανά σε φατριαστική διαμάχη. Μια από τις συνέπειες της βιομηχανικής επανάστασης είναι η συμμετοχή της γυ-

ναίκας στην παραγωγική εργασία. Την εποχή εκείνη οι φεμινιστικές διεκδικήσεις ξεφεύγουν από τη σφαίρα της θεωρίας και αποκτούν οικονομική βάση, και οι αντίπαλοί τους γίνονται ακόμα πιο επιθετικοί. Παρότι η κτηματική περιουσία έχει εν μέρει παραγκωνιστεί, η αστική τάξη παραμένει προσκολλημένη στην παλιά ηθική, η οποία θεωρεί την οικογενειακή αλληλεγγύη εγγύηση της κτηματικής περιουσίας. Τώρα μάλιστα που η χειραφέτηση της γυναίκας είναι πλέον πραγματική απειλή, απαιτεί πολύ πιο επιτακτικά την παραμονή της γυναίκας στο σπίτι. Ακόμα και στην εργατική τάξη οι άντρες προσπάθησαν να σταματήσουν την απελευθέρωση αυτή, γιατί θεωρούσαν τις γυναίκες επικίνδυνους αντιπάλους και επιπλέον συνηθισμένες να εργάζονται με πολύ χαμηλούς μισθούς*. Οι αντιφεμινιστές λοιπόν, προκειμένου να αποδείξουν την κατωτερότητα της γυναίκας, προσέφυγαν στη βοήθεια όχι μόνο της θρησκείας, της φιλοσοφίας και της θεολογίας, όπως κάποτε, αλλά και της επιστήμης, της βιολογίας, της πειραματικής ψυχολογίας και άλλων. Το μόνο που δέχονταν να παραχωρήσουν στο άλλο φύλο ήταν «η ισότητα στη διαφορά». Η πολύ πετυχημένη αυτή έκφραση έχει ιδιαίτερη σημασία, αυτήν ακριβώς χρησιμοποιούν οι νόμοι του Τζιμ Κρόου για τους μαύρους της Αμερικής. Ωστόσο αυτός ο δήθεν ισότιμος φυλετικός διαχωρισμός δεν χρησίμευσε παρά για να εισαγάγει τις πιο ακραίες διακρίσεις. Η σύμπτωση αυτή δεν είναι καθόλου τυχαία. Είτε πρόκειται για φυλή, κάστα, τάξη ή φύλο που τοποθετείται σε κατώτερη θέση, οι διαδικασίες αιτιολόγησης της υποβίβασης αυτής είναι πάντοτε ίδιες. Το «αιώνιο θηλυκό» είναι αντίστοιχο της «μαύρης ψυχής» και του «εβραϊκού χαρακτήρα». Εξάλλου το εβραϊκό πρόβλημα στο σύνολό του είναι πολύ πιο διαφορετικό από τα άλλα δυο: ο αντισημίτης δεν θεωρεί τον Εβραίο τόσο κατώτερό του όσο εχθρό του, και δεν του αναγνωρίζει στον κόσμο αυτό καμιά θέση που να του ανήκει, επιθυμεί μάλλον να τον αφανίσει. Μεταξύ όμως της θέσης της γυναίκας και εκείνης των μαύρων, οι συσχετισμοί είναι σημαντικοί: και οι γυναίκες και οι μαύροι χειραφετούνται σήμερα από τον ίδιο ακριβώς πατερναλισμό, και η άλλοτε κυρίαρχη κάστα θέλει να τους κρατήσει στη «θέση τους», δηλαδή στη θέση που εκείνη θα επιλέξει για λογαριασμό τους. Και στις δυο περιπτώσεις εκφράζει ειλικρινείς λίγο ως πολύ επιάνους για τον «καλό μαύρο» με την αθώα, παιδική, χαρούμενη ψυχή,

* Βλέπε δεύτερο μέρος, σελίδα 174.

τον υποταγμένο μαύρο, και τη γυναίκα που είναι «πραγματική γυναίκα», δηλαδή αστόχαστη, παιδαριώδης, ανεύθυνη, τη γυναίκα που είναι υποταγμένη στον άντρα. Και στις δυο περιπτώσεις αντλεί τα επιχειρήματά της από μια κατάσταση πραγμάτων που η ίδια δημιούργησε. Είναι γνωστή η ατάκα του Μπέρναρντ Σο που στην ουσία λέει ότι «ο λευκός Αμερικανός τοποθετεί τον μαύρο στην τάξη των λούστρων» και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «δεν είναι ικανός παρά μόνο για να γυαλίζει παπούτσια». Ο ίδιος φαύλος κύκλος απαντά σε κάθε ανάλογη περίπτωση: όταν ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων διατηρείται σε κατάσταση κατωτερότητας, σημαίνει ότι είναι όντως κατώτερο. Θα έπρεπε όμως να συμφωνήσουμε για τη σημασία της λέξης «είναι». Η κακοπιστία έγκειται στο να της δώσουμε ουσιαστική σημασία τη στιγμή που έχει τη δυναμική γεγκελιανή έννοια: «είναι» σημαίνει ότι κάτι έχει γίνει, έχει φτιαχτεί ακριβώς όπως εμφανίζεται. Ναι, σήμερα οι γυναίκες στο σύνολό τους είναι κατώτερες από τους άντρες, δηλαδή η θέση τους δεν τους προσφέρει παρά λιγότερες δυνατότητες. Το θέμα είναι να μάθουμε αν αυτή η κατάσταση πραγμάτων πρέπει να συνεχιστεί ή όχι.

Πολλοί άντρες το εύχονται, δεν έχουν ακόμα καταθέσει όλοι τα όπλα. Η συντηρητική αστική τάξη συνεχίζει να θεωρεί τη χειραφέτηση της γυναίκας κίνδυνο που απειλεί την ηθική και τα συμφέροντά της. Μερικοί άντρες τρέμουν τον γυναικείο ανταγωνισμό. Τις προάλλες, στο περιοδικό *Hebdo-Latin*, ένας φοιτητής δήλωνε: «Κάθε φοιτήτρια που γίνεται γιατρός ή δικηγόρος μάς κλέβει μια θέση». Ο φοιτητής δεν αμφισβητούσε στο ελάχιστο τα δικαιώματά του στον κόσμο αυτό. Η ανησυχία δεν έχει να κάνει μόνο με τα οικονομικά συμφέροντα. Ένα από τα οφέλη που η καταπίεση παρέχει στους καταπιεστές είναι ότι ακόμα και ο πιο ταπεινός από αυτούς αισθάνεται ανώτερος: ένας «κακομοίρης λευκός» από τον Νότο των Ηνωμένων Πολιτειών παρηγοριέται στη σκέψη ότι δεν είναι «βρομονέγγρος» και οι πιο προνομιούχοι λευκοί εκμεταλλεύονται επιδέξια αυτή την υπεροψία. Κατά τον ίδιο τρόπο ο μετριότερος των αντρών νιώθει ημίθεος μπρος στις γυναίκες. Ήταν πολύ πιο εύκολο για τον κύριο ντε Μοντερλάν να θεωρεί τον εαυτό του ήρωα όταν είχε απέναντί του γυναίκες (διαλεγμένες άλλωστε επί τούτου), παρά όταν έπρεπε να παίξει τον ρόλο του ως άντρας μεταξύ αντρών· ρόλο που πολλές γυναίκες υποδύονταν πολύ καλύτερα από κείνον. Έτσι λοιπόν, τον Σεπτέμβριο του 1948, σε ένα άρθρο του στη *Figaro Littéraire*, ο κύριος Κλοντ Μοριακ -τη μεγάλη πρωτοτυπία του οποίου όλοι θαυμάζουν-

μπορούσε* να γράφει για τις γυναίκες «Ακούμε με έναν τόνο (αυτολεξεί) ευγενικής αδιαφορίας... τη λαμπρότερη εκπρόσωπό τους, ξέροντας πολύ καλά ότι το πνεύμα της εκφράζει με σαφή λίγο ως πολύ τρόπο δικές μας ιδέες». Δεν είναι φυσικά τις ιδέες του ίδιου του κυρίου Κλοντ Μοριάκ που εκφράζει η συνομιλήτριά του, εφόσον όλοι γνωρίζουν ότι ο εν λόγω κύριος ιδέες δεν είχε, μπορεί όμως αυτή να εκφράζει αντρικές ιδέες. Μάλιστα, μεταξύ των αντρών, πολλοί είναι εκείνοι που οικειοποιούνται ιδέες άλλων. Αναρωτιόμαστε μήπως θα ήταν καλύτερα για τον κύριο Κλοντ Μοριάκ να συνομιλεί μάλλον με ένα καλό φερέφωνο του Καρτέσιου, του Μαρξ ή του Ζιντ, παρά με τον εαυτό του. Το αξιοσημείωτο είναι ότι, χρησιμοποιώντας το διφορούμενο εμείς, ταυτίζεται με τον άγιο Παύλο, τον Χέγκελ, τον Λένιν, τον Νίτσε και, από το ύψος του δικού τους μεγαλείου, ατενίζει με περιφρόνηση το κοπάδι των γυναικών που τολμούν να του μιλήσουν ως ίσες προς ίσον. Για να είμαι ειλικρινής, ξέρω πολλές γυναίκες που δεν θα είχαν την υπομονή να παραχωρήσουν στον κύριο Μοριάκ έναν «τόνο ευγενικής αδιαφορίας».

Στάθηκα στο παράδειγμα αυτό γιατί αποδεικνύει ότι η αφέλεια των αντρών είναι αφοπλιστική. Υπάρχουν ένα σωρό άλλοι τρόποι, πολύ πιο έξυπνοι, με τους οποίους οι άντρες επωφελούνται από την ετερότητα των γυναικών. Για όσους πάσχουν από σύμπλεγμα κατωτερότητας υπάρχει εδώ ένα θαυματουργό ίαμα: κανένας δεν είναι πιο υπερόπτης απέναντι στις γυναίκες, πιο επιθετικός ή πιο ακατάδεκτος από τον άντρα που ανησυχεί για τον ανδρισμό του. Όσοι δεν πτοούνται από τους ομοίους τους είναι επίσης πολύ πιο πρόθυμοι να αναγνωρίσουν στο πρόσωπο της γυναίκας τον όμοιό τους, αλλά και για αυτούς ακόμα ο μύθος της γυναίκας, του Άλλου, είναι προσφιλής για πολλούς λόγους**.

* Ή τουλάχιστον νόμιζε ότι μπορούσε να γράφει.

** Το σχετικό με το θέμα αυτό άρθρο του Μισέλ Καρούζ που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 292 των *Cahiers du Sud* είναι ενδεικτικό. Γράφει με αγανάκτηση: «Θα ήταν προτιμότερο να μην υπάρχει καθόλου ο μύθος της γυναίκας, αλλά μόνο ένα πλήθος μαγεύσεις, κυρίες, πόρνες, διανοούμενες που χρησιμεύουν ως αντικείμενο ηδονής ή ωφέλειας!» Δηλαδή, κατ' αυτόν, η γυναίκα δεν έχει δική της ύπαρξη· λαμβάνει υπόψη του μόνο τη λειτουργία της στον κόσμο των αντρών. Σκοπός της ύπαρξής της είναι ο άντρας· συνεπώς, πράγματι μπορούμε να προτιμήσουμε την ποιητική «λειτουργία» της από οποιαδήποτε άλλη. Το θέμα είναι να μάθουμε ακριβώς γιατί θα έπρεπε να την προσδιορίζουμε σε σχέση με τον άντρα.

Δεν θα μπορούσαμε να τους κατηγορήσουμε επειδή δεν θυσιάζουν ευχαρίστως όλα τα οφέλη που αντλούν από τον μύθο αυτό: ξέρουν τι χάνουν παραιτούμενοι από τη γυναίκα έτσι όπως την πλάθουν στα όνειρά τους, και αγνοούν τι θα τους φέρει η γυναίκα έτσι όπως θα είναι αύριο. Χρειάζεται μεγάλη αυταπάρνηση για να αρνηθεί κανείς τη θέση του μοναδικού και απόλυτου υποκειμένου. Εξάλλου, η μεγάλη πλειονότητα των αντρών δεν αποδέχεται κατηγορηματικά την αξίωση αυτή. Δεν τοποθετούν τη γυναίκα σε κατώτερη θέση. Οι άντρες σήμερα έχουν τόσο πολύ διαποτιστεί από το δημοκρατικό ιδεώδες, ώστε δεν είναι δυνατόν να μην αναγνωρίζουν όλους τους ανθρώπους ως ίσους. Στην οικογένεια, η γυναίκα εμφανίστηκε στο παιδί, τον νεαρό άντρα με την ίδια περιβολή κοινωνικής αξιοπρέπειας που ενδύονται και οι άντρες στη συνέχεια, χάρη στον πόθο και τον έρωτα ο άντρας ένιωσε την αντίσταση, την ανεξαρτησία της επιθυμητής και αγαπημένης γυναίκας στον γάμο, σέβεται στο πρόσωπο της γυναίκας του τη σύζυγο, τη μητέρα, και στην απτή εμπειρία της συζυγικής ζωής, η γυναίκα τού επιβάλλεται ως ελευθερία. Μπορεί συνεπώς να πειστεί ότι δεν υπάρχει πλέον κοινωνική ιεραρχία μεταξύ των δύο φύλων και ότι σε γενικές γραμμές, παρά τις διαφορές, η γυναίκα είναι ισότιμή του. Αλλά καθώς παρ' όλα αυτά διαπιστώνει ότι η γυναίκα μειονεκτεί σε ορισμένα σημεία –σημαντικότερο των οποίων είναι η επαγγελματική ακαταλληλότητα–, τα αποδίδει στη φύση της. Όταν υιοθετεί απέναντι στη γυναίκα του στάση καλής διάθεσης και συνεργασίας, βάζει το θέμα της αρχής της θεωρητικής ισότητας, αλλά το θέμα της υπάρχουσας ανισότητας που διαπιστώνει δεν το θέτει. Μόλις όμως έρχεται σε σύγκρουση μαζί της, η κατάσταση αντιστρέφεται: θα βάλει το θέμα της υπάρχουσας ανισότητας και, μάλιστα, θα το χρησιμοποιήσει για να αρνηθεί τη θεωρητική ισότητα*. Έτσι πολλοί άντρες δηλώνουν, σχεδόν καλόπιστα, ότι οι γυναίκες είναι ισότιμές τους και δεν έχουν να διεκδικήσουν τίποτα, και συγχρόνως δηλώνουν ότι οι γυναίκες δεν θα μπορέσουν ποτέ να εξισωθούν με τους άντρες, και οι διεκδικήσεις τους είναι μάταιες. Αυτό συμβαίνει γιατί ο άντρας δυσκολεύεται να εκτιμήσει την τεράστια

* Ο άντρας, για παράδειγμα, δηλώνει ότι δεν θεωρεί σε τίποτα κατώτερη τη γυναίκα του επειδή δεν εργάζεται: τα οικιακά καθήκοντα είναι μια εξίσου ευγενική απασχόληση και λοιπά. Παρ' όλα αυτά, με τον παραμικρό καβγά, αναφωνεί: «Χωρίς εμένα, θα ήσουν ανίκανη να βγάλεις το ψωμί σου».

σημασία των κοινωνικών διακρίσεων που, ενώ επιφανειακά μοιάζουν ασήμαντες, οι ηθικές και πνευματικές επιπτώσεις τους στη γυναίκα είναι τόσο βαθιές ώστε θα μπορούσε να πει κανείς ότι πηγάζουν από την ίδια της τη φύση*. Ακόμα και ο άντρας που τρέφει τη μεγαλύτερη δυνατή συμπάθεια για τη γυναίκα δεν γνωρίζει ποτέ σε βάθος την πραγματική της κατάσταση. Δεν είναι λοιπόν δυνατόν να πιστέψουμε τους άντρες, όταν σπεύδουν να υπερασπίσουν προνόμια τη σπουδαιότητα των οποίων δεν είναι σε θέση να υπολογίσουν. Συνεπώς δεν θα επιτρέψουμε να μας φοβίσει ο αριθμός και η σφοδρότητα των επιθέσεων που δέχονται οι γυναίκες· ούτε να μας παραπλανήσουν οι ιδιοτελείς έπαινοι που απευθύνονται στην «αληθινή γυναίκα»· ούτε να μας παρασύρει ο ενθουσιασμός που γεννά στους άντρες η μοίρα της γυναίκας, την οποία δεν θα ήθελαν με τίποτα να μοιράζονται.

Ωστόσο πρέπει να αντιμετωπίζουμε και τα φεμινιστικά επιχειρήματα με την ίδια επιφύλαξη: πολύ συχνά διέπονται από ένα πνεύμα αντιλογίας που τους αφαιρεί κάθε αξία. Αν το «γυναικείο ζήτημα» μοιάζει τόσο επουσιώδες είναι γιατί η αλαζονεία των αντρών το μετέτρεψε σε «καβγά» και όταν κάποιος καβγαδίζει, παύει να εκλογικεύει σωστά. Αυτό που ακούραστα προσπάθησαν όλοι να αποδείξουν είναι ότι η γυναίκα είναι ανώτερη, καλύτερη ή ίση με τον άντρα. Οι μεν ισχυρίζονται ότι, εφόσον πλάστηκε μετά τον Αδάμ, είναι σίγουρα υποδεέστερον. Αντίθετα, λένε οι δε, ο Αδάμ δεν ήταν παρά ένα πρόπλασμα, και ο Θεός φτιάχνοντας την Εύα πέτυχε τον άνθρωπο σε όλη του την τελειότητα: ο εγκέφαλός της είναι πιο μικρός, αναλογικά όμως είναι μεγαλύτερος, ο Χριστός γεννήθηκε άντρας, ναι, αλλά ίσως από ταπεινοφροσύνη και μόνο. Κάθε επιχείρημα απαιτεί αμέσως το αντεπιχείρημά του, και πολλές φορές είναι και τα δυο λανθασμένα. Αν θέλουμε να δούμε τα πράγματα καθαρά, πρέπει να βγάλουμε τις παρωπίδες· πρέπει να απορρίψουμε τις αόριστες έννοιες «ανωτερότητας», «κατωτερότητας», «ισότητας», οι οποίες έχουν διαστρεβλώσει κάθε συζήτηση και να ξεκινήσουμε από καινούργια βάση.

Πώς όμως θα θέσουμε το ζήτημα; Και, κατ' αρχάς, ποιο είμαστε εμείς για να το θέσουμε; Οι άντρες είναι συγχρόνως δικαστές και διάδικοι· οι γυναίκες επίσης. Πού να βρούμε έναν άγγελο; Και, πάλι, ο άγ-

* Η περιγραφή αυτής ακριβώς της διαδικασίας θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης του δεύτερου βιβλίου.

γελος δεν θα ήταν ο πλέον κατάλληλος να μιλήσει, θα αγνοούσε όλα τα δεδομένα του προβλήματος. Όσο για τον ερμαφρόδιτο, είναι μια πολύ ιδιαίτερη περίπτωση: δεν είναι άντρας και γυναίκα συγχρόνως ή, μάλλον, δεν είναι ούτε άντρας ούτε γυναίκα. Πιστεύω ότι μερικές γυναίκες εξακολουθούν να είναι οι πλέον κατάλληλες να εξηγήσουν την κατάσταση της γυναίκας. Είναι σοφιστεία να θέλουμε να περιορίσουμε τον Επιμενίδη στην έννοια του εκ Κρήτης και τους εκ Κρήτης στην έννοια των ψευτών. Αυτό που υπαγορεύει στους άντρες και τις γυναίκες καλοπιστία ή κακοπιστία δεν είναι κάποια μυστηριώδης ουσία, η κατάστασή τους τους κάνει λιγότερο ή περισσότερο επιρρεπείς στην αναζήτηση της αλήθειας. Σήμερα, πολλές γυναίκες που είχαν την τύχη να δουν όλα τα ανθρώπινα προνόμια να τους αποδίδονται μπορούν να προσφέρουν στον εαυτό τους την πολυτέλεια της αμεροληψίας, νιώθουμε μάλιστα την ανάγκη. Δεν είμαστε πλέον τόσο μαχητικές όσο οι προγενέστερές μας, σε γενικές γραμμές έχουμε κερδίσει το παιχνίδι. Στις τελευταίες συζητήσεις για τη θέση των γυναικών, ο ΟΗΕ δεν έπαψε να απαιτεί επιτακτικά την οριστική αναγνώριση της ισότητας των δύο φύλων, και πολλές από εμάς δεν χρειάστηκε ποτέ να βιώσουμε τη θηλυκότητά μας ως ενόχληση ή εμπόδιο. Ένα σωρό άλλα προβλήματα μας φαίνονται πολύ πιο ουσιαστικά από εκείνα που αφορούν ειδικά εμάς· μάλιστα η αποστασιοποίηση αυτή μας επιτρέπει να ελπίζουμε ότι η στάση μας θα είναι αντικειμενική. Ωστόσο γνωρίζουμε πολύ καλύτερα από τους άντρες τον κόσμο των γυναικών, γιατί εκεί βρίσκονται οι ρίζες μας· αντιλαμβανόμαστε πολύ πιο άμεσα τι σημαίνει για ένα ανθρώπινο πλάσμα να ανήκει στο γυναικείο φύλο· και ενδιαφερόμαστε πολύ περισσότερο να το μάθουμε. Είπα ήδη ότι υπήρχαν πολύ πιο ουσιαστικά προβλήματα. Παρ' όλα αυτά, το παρακάτω εξακολουθεί να φαντάζει πολύ σημαντικό στα μάτια μας: Πώς επηρέασε τη ζωή μας το γεγονός ότι είμαστε γυναίκες; Ποιες ακριβώς ευκαιρίες μας δόθηκαν, και ποιες στερηθήκαμε; Ποια μοίρα θα έχουν οι νεότερες αδελφές μας, και προς ποια κατεύθυνση πρέπει να τις προσανατολίσουμε; Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι η γυναικεία φιλολογία σήμερα διαπνέεται μάλλον από προσπάθεια σαφήνειας παρά από επιθυμία διεκδίκησης. Καθώς βγαίνουμε από μια εποχή έντονης πολεμικής, το βιβλίο αυτό είναι μια προσπάθεια, μεταξύ πολλών άλλων, να διαπιστώσουμε πολύ ακριβώς βρισκόμαστε.

Είναι όμως σίγουρο ότι τα ανθρώπινα ζητήματα είναι αδύνατον να αντιμετωπιστούν αμερόληπτα. Ακόμα και ο τρόπος που τίθενται, οι

απόψεις που υιοθετούνται, προϋποθέτουν την ιεράρχηση των συμφερόντων· κάθε ιδιότητα περικλείει ορισμένες αξίες· και δεν υπάρχει αντικειμενική, υποτίθεται, περιγραφή που να στηρίζεται σε κάποιο ηθικό πλαίσιο. Αντί να προσπαθούμε να αποκρύψουμε τις αρχές που λιγότερο ή περισσότερο φανερά υπονοούμε, είναι προτιμότερο να τις θέσουμε εξαρχής. Έτσι δεν θα είμαστε αναγκασμένοι να διευκρινίζουμε σε κάθε σελίδα την έννοια που δίνουμε στις λέξεις ανώτερος, κατώτερος, καλύτερος, χειρότερος, πρόοδος, οπισθοδρόμηση και λοιπά. Αν ρίξουμε μια ματιά σε κάποια από τα έργα που είναι αφιερωμένα στη γυναίκα, βλέπουμε ότι μια από τις απόψεις που συχνότερα υιοθετούνται είναι εκείνη του κοινού καλού, του γενικού συμφέροντος. Στην πραγματικότητα ο καθένας εννοεί εδώ το συμφέρον της κοινωνίας όπως ακριβώς επιθυμεί να τη διατηρήσει ή να τη συγκροτήσει. Εμείς από την πλευρά μας θεωρούμε ότι το μοναδικό κοινό καλό είναι εκείνο που εξασφαλίζει το ατομικό καλό των πολιτών· τους θεσμούς τους κρίνουμε από την άποψη των πραγματικών ευκαιριών που δίνουν σε κάθε άτομο. Δεν συγχέουμε όμως την έννοια του προσωπικού συμφέροντος με την έννοια της ευτυχίας, είναι και αυτή άλλη μια άποψη που συχνά συναντάμε. Άραγε δεν είναι οι γυναίκες στα χαρέμια πιο ευτυχισμένες από τις γυναίκες που έχουν δικαίωμα ψήφου; Δεν είναι η νοικοκυρά πιο ευτυχισμένη από την εργάτρια; Δεν ξέρουμε πολύ καλά τι ακριβώς σημαίνει η λέξη «ευτυχία», και ακόμα λιγότερο ποιες αυθεντικές αξίες κρύβει μέσα της· δεν έχουμε τη δυνατότητα να υπολογίσουμε την ευτυχία του άλλου, και είναι πάντα εύκολο να χαρακτηρίσουμε ευτυχή την κατάσταση που θέλουμε να του επιβάλουμε. Ειδικά αυτούς που καταδικάζουμε σε στασιμότητα τους χαρακτηρίζουμε ευτυχείς με το πρόσχημα ότι αδράνεια σημαίνει ευτυχία. Είναι λοιπόν μια έννοια στην οποία δεν θα αναφερθούμε εδώ. Η άποψη που υιοθετούμε είναι η άποψη της υπαρξιστικής ηθικής. Κάθε υποκείμενο στην πραγματικότητα συμπεριφέρεται ως υπερβατικότητα σύμφωνα με τα σχέδιά του· δεν επιτυγχάνει την ελευθερία παρά μέσω μιας διαρκούς υπέρβασης του εαυτού του που το φέρνει πιο κοντά σε άλλες ελευθερίες· το μόνο που δικαιολογεί την παρούσα ύπαρξή του είναι η επέκτασή του προς ένα απεριόριστα ανοιχτό μέλλον. Κάθε φορά που η υπερβατικότητα επιστρέφει στην κατάσταση της εμμένειας, η ύπαρξη υποβαθμίζεται σε «καθαυτήν», και η ελευθερία σε πλαστότητα· αν το υποκείμενο συναινεί στην υποβάθμιση αυτή, τότε πρόκειται για ηθικό σφάλμα· αν του την έχουν επιβάλει, τότε παίρνει τη μορφή στέρησης και καταπίεσης·

και στις δυο περιπτώσεις πρόκειται για απόλυτο κακό. Κάθε άτομο που ενδιαφέρεται να δικαιώσει την ύπαρξή του αισθάνεται την πτώση αυτή ως ακαθόριστη ανάγκη υπέρβασης του εαυτού του. Όμως αυτό που καθορίζει, με τελείως μοναδικό τρόπο, τη θέση της γυναίκας είναι το γεγονός ότι, ενώ όπως κάθε ανθρώπινο πλάσμα είναι μια αυτόνομη ελευθερία, ανακαλύπτει τον εαυτό της και επιλέγει πώς θα τοποθετηθεί σε έναν κόσμο στον οποίο οι άντρες την αναγκάζουν να αποδεχτεί τη θέση του Άλλου. Διατείνονται ότι την καθηλώνουν ως αντικείμενο και την καταδικάζουν στην εμμένεια, αφού η υπερβατικότητα της θα επισκιάζεται διαρκώς από μια άλλη ουσιώδη και κυρίαρχη συνείδηση. Το δράμα της γυναίκας είναι αυτή η σύγκρουση μεταξύ της θεμελιώδους διεκδίκησης κάθε υποκειμένου που συμπεριφέρεται πάντα ως ουσιώδης και των αξιώσεων μιας κατάστασης που το καθιστά επουσιώδης. Πώς μπορεί να ολοκληρωθεί ένα ανθρώπινο ον όταν είναι γυναίκα; Ποιοι δρόμοι ανοίγονται μπροστά της; Και ποιοι καταλήγουν σε αδιέξοδο; Πώς να ξαναβρεί την ανεξαρτησία στα σπλάχνα της εξάρτησης; Ποιες συνθήκες περιορίζουν την ελευθερία της γυναίκας, και είναι ικανή να τις ξεπεράσει; Αυτά είναι τα βασικά ερωτήματα που θα θέλαμε να δια φωτίσουμε. Αυτό σημαίνει ότι, εφόσον ενδιαφερόμαστε για τις πιθανότητες του ατόμου, δεν θα τις καθορίσουμε με όρους ευτυχίας, αλλά ελευθερίας.

Είναι προφανές ότι το πρόβλημα αυτό δεν θα είχε κανένα νόημα αν πιστεύαμε ότι το πεπρωμένο της γυναίκας καθορίζεται από βιολογικούς, ψυχολογικούς και οικονομικούς παράγοντες. Ως εκ τούτου θα ξεκινήσουμε συζητώντας τις απόψεις που διατύπωσαν για τη γυναίκα η βιολογία, η ψυχανάλυση, ο ιστορικός υλισμός. Στη συνέχεια, θα προσπαθήσουμε να δείξουμε με σαφήνεια πώς διαμορφώθηκε η «γυναικεία πραγματικότητα», γιατί η γυναίκα καθορίστηκε ως Άλλο, και ποιες ήταν οι επιπτώσεις αυτού του καθορισμού από τη σκοπιά των αντρών. Κατόπιν, θα περιγράψουμε από τη γυναικεία σκοπιά τον κόσμο όπως ακριβώς προτείνεται στις γυναίκες*. Έτσι θα μπορέσουμε να καταλάβουμε με ποιες δυσκολίες έρχονται αντιμέτωπες τη στιγμή που, προσπαθώντας να ξεφύγουν από τη σφαίρα που τους έχει έως τώρα παραχωρηθεί, διεκδικούν την πλήρη συμμετοχή τους στο ανθρώπινο *mitsein*.

* Θα αποτελέσει αντικείμενο ενός δεύτερου βιβλίου.

Οι σημερινές γυναίκες έχουν σχεδόν εκθρονίσει τον μύθο της θηλυκότητας· αρχίζουν να κάνουν αισθητή την ανεξαρτησία τους με πολύ συγκεκριμένους τρόπους· δεν καταφέρνουν όμως εύκολα να βιώσουν απόλυτα την κατάστασή τους ως ανθρώπινα όντα.

Έχοντας ανατραφεί από γυναίκες, μέσα στους κόλπους ενός γυναικείου κόσμου, ο φυσιολογικός προορισμός τους είναι ο γάμος, ο οποίος στην πραγματικότητα τις υποδουλώνει ακόμα και σήμερα στον άντρα· το αντρικό κύρος κάθε άλλο παρά έχει εξαλειφθεί· στηρίζεται ακόμα σε γερές οικονομικές και κοινωνικές βάσεις. Είναι συνεπώς αναγκαίο να μελετήσουμε πολύ προσεκτικά την παραδοσιακή μοίρα της γυναίκας. Θα προσπαθήσω να περιγράψω πώς η γυναίκα μαθαίνει την κατάστασή της, πώς τη βιώνει, σε τι είδος σύμπαντος βρίσκεται εγκλωβισμένη, ποιους τρόπους διαφυγής έχει. Και μόνο αν όλα αυτά γίνουν κατανοητά, μόνο τότε θα μπορέσουμε να καταλάβουμε ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι γυναίκες που, έχοντας κληρονομήσει ένα βαρύ παρελθόν, προσπαθούν να χτίσουν ένα καινούργιο μέλλον.

Σιμόν ντε Μποβουάρ

Το *Δεύτερο φύλο* κυκλοφόρησε το 1949 και αποτέλεσε το απόλυτο έργο αναφοράς του φεμινιστικού κινήματος. Τα 50.000 αντίτυπα της πρώτης έκδοσης εξαντλήθηκαν μέσα σε μια βδομάδα, ενώ το Βατικανό περιέλαβε το βιβλίο στη «μαύρη λίστα» του. Εξήντα χρόνια μετά, ενώ η φεμινιστική ουτοπία ξεφτάει καθώς σεξιστικές αντιλήψεις και πρακτικές επανέρχονται σε πολλά σημεία του πλανήτη, το *Δεύτερο φύλο* αξίζει να ξαναδιαβαστεί ως ορόσημο της ιστορίας του γυναικείου κινήματος.

ISBN 978-960-455-650-2

9 789604 556502

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 4650